

گفتمان‌شناسی فرهنگی - اجتماعی زنان در اینستاگرام (جایگاه خواسته‌های مادران)*

دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۱۷، پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۰۷

زهرا باقری**، سیدرضا نقیب‌السادات***، منصوره زارعان****

چکیده

زنان به عنوان کاربران شبکه اجتماعی اینستاگرام همواره خواسته‌هایی را در زمینه موضوعات مرتبط با خود مطرح می‌کنند که برگرفته از گفتمان‌هایی است که دانسته یا ندانسته به آن پایبند هستند. از آنجا که یکی از نقش‌های زنان مادری است و با توجه به اهمیت این نقش در حفظ خانواده و جامعه، هدف این پژوهش گفتمان‌شناسی فرهنگی - اجتماعی زنان در اینستاگرام و بررسی جایگاه خواسته‌های مادران بود. رویکرد این پژوهش اکتشافی و روش تحقیق کاربردی و کیفی بوده و برای انجام آن از روش تحلیل گفتمان نورمن فرکلاف استفاده شد. جامعه آماری، کلیه صفحات واقعی کاربران زن ایرانی با بیش از ۱۰ هزار دنبال‌کننده، با استفاده از روش نمونه‌گیری ناهتمالی و تکنیک هدفمند، از هزار صفحه، ۵۶ صفحه دارای شرایط بودند. در نهایت یازده گفتمان محبوب زنان در اینستاگرام پیدا شد. در این گفتمان‌ها تنها یک گفتمان به این موضوع پرداخت. گفتمان‌های دیگر رویکردهای متفاوتی نسبت به مادران داشتند. گفتمان فمینیست رادیکال و گفتمان فمینیست لیبرال، نقش مادری را به طور کامل نپذیرفتند، گفتمان توانمندسازی زنان، گفتمان مطالبات فرهنگی و اجتماعی زنان، گفتمان ضدبلاگرهای تبلیغاتی و گفتمان مثبت‌نگری به بدن، نسبت به نقش مادری و مطالبات آن، بی‌تفاوت بودند و گفتمان حقوق زن، گفتمان خشونت علیه زنان، گفتمان فمینیست اسلامی و گفتمان نواندیشان دینی، صرفاً به مسائل حقوقی مادری توجه داشتند. این وضع نشان از اهمیت پایین خواسته‌های فرهنگی و اجتماعی مادران دارد. به عبارت دیگر، اگرچه مادر نقش مهم و پررنگی در جامعه دارد اما به علل مختلف که نیازمند تحقیقی مجزا است، در مقایسه با سایر نقش‌های زنان از اهمیت کمتری برخوردار است.

کلیدواژه‌ها: خواسته‌های مادر، حقوق مادر، گفتمان‌شناسی، اینستاگرام.

* مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری زهرا باقری، در رشته مطالعات زنان، گرایش حقوق زن در اسلام است.

** دانشجوی دکتری مطالعات زنان، گرایش حقوق زن در اسلام، دانشگاه ادیان و مذاهب (نویسنده مسئول).
Email: mighat1818@gmail.com

*** دانشیار دانشکده ارتباطات دانشگاه علامه طباطبایی (ره)، تهران، ایران.

**** استادیار دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران.

بیان مسأله

جمعیت برای هر کشوری سرمایه‌ای گرانبها محسوب می‌شود که با هیچ چیزی قابل مقایسه و تبادل نیست. اگر نیروی انسانی کشوری کم باشد، برای تأمین نیروی کار، نیازمند به پذیرش مهاجر از دیگر کشورها است که این امر در درازمدت تبعات متعددی دارد. از جمله تبعات پذیرش بیش از حد نیروی مهاجر، تغییر فرهنگ است؛ زیرا با معاشرت مهاجران در کشور خواه ناخواه، فرهنگ آنان نیز وارد می‌شود و اگر این ارزش‌ها و فرهنگ‌ها مغایر با فرهنگ کشور مهاجرپذیر باشد، موجب درگیری و نزاع‌های داخلی می‌شود و در درازمدت هم، می‌تواند موجب تغییر فرهنگ، ارزش و حتی سیاست‌های کلیدی آن کشور بشود. کشوری که دارای جمعیت کمی است، به راحتی از سوی دیگر کشورها تهدید می‌شود زیرا نیروی نظامی کافی و در نتیجه توان رویارویی با دشمنان را در جنگ نظامی ندارد، همچنین اگر کشوری با کاهش جمعیت مواجه شود، در مدت بسیار کوتاهی، چهره جمعیتی آن کشور به پیری میل می‌کند و بسیاری از خدمات باید مصروف نگهداری از سالمندان بشود و در این شرایط کشور عملاً نمی‌تواند به رشد و پیشرفت فکر کند (حسینی مجرد، ۱۳۹۴: ۱۶-۱۹).

در ایران، بیش از یک دهه است که خطر کاهش جمعیت توسط مسئولان کشوری احساس شده و سیاست‌های تشویقی برای افزایش جمعیت در نظر گرفته شده است اما این سیاست‌ها مانند افزایش مرخصی زایمان و کاهش سن بازنشستگی مادران با تولد فرزند، بیشتر ناظر به خدماتی است که در اقتصاد و بازار کار، برای مادران در نظر گرفته شده، در حالی که آن‌ها، علاوه بر محیط کار، در جامعه و خانواده هم، نیازمند حمایت و تشویق هستند و در سایه این حمایت‌ها است که حس بهتری از ایفای این نقش مهم، پیدا می‌کنند و از سوی دیگر، سایر زنان متأهل نیز بیش از گذشته به فرزندآوری روی خواهند آورد. پس می‌توان گفت که نتایج این پژوهش، همانند آنچه، نیازهای فرهنگی و اجتماعی مادران را به نمایش می‌گذارد که با شناخت آن، می‌توان زمینه برآورده شدن مطالبات را فراهم کرد.

اما نیازهای مادران، با توجه به تفاوت موقعیت و منزلت اجتماعی و روحی هر کدام از آن‌ها طیف بسیار گسترده‌ای است و منطقی به نظر می‌رسد که تنها به نیازهایی که شکل عمومی و همه‌گیر به خود گرفته، اهمیت داده شود.

ابزارهای مختلفی برای بیان خواسته‌ها، وجود دارد که در این بین، پیشرفت فن‌آوری‌های ارتباطی به‌ویژه نسل دوم اینترنت، یعنی شبکه‌های اجتماعی، نقش بسیار مهمی ایفا می‌کند زیرا در این شبکه‌ها از جمله اینستاگرام، امکان پنهان‌بودگی هویت افراد که مهم‌ترین ویژگی تکنولوژی رسانه‌ای محسوب می‌شود، فراهم است و از آنجا که اکثرشان برای فعالیت اعضا هزینه دریافت نمی‌کنند، بستر بسیار مناسبی برای بیان نیازها محسوب می‌شود. کاربران به راحتی می‌توانند به ابراز نظر و تولید محتوا بپردازند و گفتمانی که از آن پیروی می‌کنند را اشاعه دهند.

گفتمان‌ها در واقع منبع صادرکننده خواسته‌ها به پیروان خود که آگاهانه یا ناآگاهانه از آن پیروی می‌کنند، هستند. گفتمان‌ها در تبدیل نیاز به خواسته و بالعکس، کم‌اهمیت‌نشان دادن و تبدیل آن خواسته به نیاز، مؤثر هستند و حتی می‌توانند موجب تغییر نگرش افراد شده و آن‌ها را از قبول نقش‌هایی که گاه‌به‌صورت سنتی برای‌شان تعریف شده، منصرف کنند. بنابراین با شناسایی گفتمان‌هایی که در حوزه زنان در شبکه اجتماعی اینستاگرام، به عنوان یکی از شبکه‌های اجتماعی موجود، می‌توان به این سؤال پاسخ داد که خواسته‌های فرهنگی و اجتماعی مادر به عنوان یک نقش بسیار مهم و پراهمیت برای جامعه، چه جایگاهی در بین گفتمان‌های زنان دارد و از سوی دیگر، کدام یک از خواسته‌های مادران مورد توجه گفتمان‌های زنان است؟

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های مختلفی با موضوع مادران صورت گرفته که بخشی از آن‌ها ناظر به حقوق قانونی مادران از جمله حق حضانت مانند «اشخاص عهده‌دار حضانت کودک در حقوق ایران و افغانستان با تأکید بر موقعیت مادر» (۱۳۹۸ ه.ش) و تابعیت مانند «مطالعه اعمال ولایت بر فرزندان با تأکید بر امکان ولایت مادر» (۱۳۹۹ ه.ش) است که در واقع محققین سعی دارند با استناد به موارد فقهی، حقوقی و با استناد به قوانین بین‌المللی، برخی قوانین را مطابق با فقه، تغییر دهند. همچنین بخشی از پژوهش‌ها ناظر به جایگاه و حقوق مادران به استناد آیات و روایت است، مانند «حقوق زن در سوره نساء و قانون عراق» (۱۴۰۱ ه.ش)، «اهمیت فرزندآوری و تربیت از منظر قرآن و روایات» (۱۳۹۹ ه.ش)، «بررسی نقش مادر در تربیت کودک از منظر اسلام و مقایسه

پژوهشی با عنوان «زنان عرب، رسانه‌های اجتماعی و بهار عربی»^۸ انجام داده‌اند، نتایج نشان داد که چگونه فعالان و سازمان‌های فعال عرب، از جمله سازمان‌های فمینیستی به تولید دانش می‌پردازند و سپس آن را به اشتراک می‌گذارند.

هرچند که برطرف کردن نیازهای اقتصادی، اجتماعی، روانی و فرهنگی زنانی که صاحب فرزند هستند از بدیهیات مؤثر در پذیرش این مسئولیت از سوی زنان است، اما به جز خواسته‌هایی که بسته و گریخته در رسانه‌ها منتشر می‌شود و خواسته‌های مادران به‌ویژه مادران دارای فرزندان عقب‌مانده بیان می‌شود، متأسفانه پژوهش‌های غنی‌ای برای شناسایی نیازهای آنان صورت نگرفته است. این فقر مطالعاتی در گفتمان‌شناسی هم رسوخ کرده و تاکنون پژوهشگری به این موضوع با رویکرد شناسایی خواسته‌های مادران تحقیقی صورت نداده است، موضوعی که این پژوهش به آن پرداخت.

سؤالات پژوهش

سؤالات پژوهش، براساس بیان مسأله و پیشینه مورد بررسی، بدین شرح است:

۱. از بین گفتمان‌های جریان غیر دینی، التقاطی و جریان دینی، چه گفتمان‌هایی در مورد خواسته‌های فرهنگی و اجتماعی زنان در اینستاگرام فعالیت می‌کنند؟
۲. به جز گفتمان‌های جریان غیر دینی، التقاطی و جریان دینی، چه گفتمان‌های دیگری در مورد زنان در اینستاگرام فعالیت می‌کنند؟
۳. کدامیک از گفتمان‌های برتر زنان، خواسته‌هایی ناظر به خواسته‌های اجتماعی و فرهنگی مادران دارند؟

اهداف پژوهش

هدف از پژوهش حاضر شناسایی گفتمان‌های زنان در اینستاگرام ناظر بر گفتمان‌های جریان غیر دینی، التقاطی و جریان دینی بود. همچنین شناسایی گفتمان‌های دیگر (به جز گفتمان‌های جریان غیردینی، التقاطی و جریان دینی) زنان بود. هدف دیگر این پژوهش، مشخص شدن این بود که در بین گفتمان‌های شناسایی شده، کدامیک، ناظر به خواسته‌های اجتماعی و فرهنگی مادران هستند.

ادبیات پژوهش

از آنجا که برخی از اصطلاحات به‌کاررفته در این تحقیق، با

آن با جریان فکری فمینیسم» (۱۳۹۴ ه.ش) و «جایگاه نهاد خانواده و حقوق و وظایف متقابل آن از منظر قرآن و سنت» (۱۳۹۸ ه.ش) که سعی می‌کنند جایگاه واقعی مادر در اسلام و قرآن را نشان دهند.

از این میان تعدادی هم به نیازهای روانی، اجتماعی و فرهنگی آنان پرداخته‌اند مانند «بررسی تأثیر مشاوره حمایت محور زوجین در درک حمایت از همسر و دل بستگی مادر و نوزاد در زنان زایمان کرده مراجعه‌کننده به مراکز بهداشتی درمانی شهر ارومیه در سال ۹۷-۹۸» (۱۳۹۹ ه.ش) و پژوهش «تراحم تکالیف مادری و حق اشتغال» (۱۴۰۰ ه.ش)، که ضمن ارج نهادن به حق اشتغال زنان، راه حل نهایی خود را ممنوعیت از اشتغال توسط دادگاه صالحه و یا تفویض آن بخش از تکالیفش که با اشتغال وی تراحم دارد به دیگری، دانسته است.

در حوزه گفتمان‌شناسی نیز تحقیقات کمی که با این رویکرد صورت گرفته، از جمله «کنش فرهنگی زنان پس از انقلاب اسلامی: تحلیل گفتمان مطالبات فمینیسم اسلامی در جمهوری اسلامی ایران» (۱۳۹۹ ه.ش)، «تحلیل گفتمان انتقادی ابعاد سه‌گانه نفرت‌پراکنی زنان علیه زنان در اینستاگرام» (۱۳۹۹ ه.ش) و «تحلیل گفتمانی (هواداری زنان از فوتبال)» (۱۳۹۵ ه.ش) که به مطالبات مادران توجهی ندارند.

سمت‌وسوی پژوهش‌ها در حوزه خواسته‌های حقوق زن در شبکه‌های اجتماعی در بین منابع غیر فارسی، روش‌های پیگیری خواسته‌های فمینیستی با استفاده از شبکه‌های اجتماعی است؛ زیرا پیش فرض این است که پیگیری اصلی خواسته‌های زنان، فمینیست است؛ به عنوان مثال امید در یک هشتک^۱ (۲۰۱۶ م.) که توسط رزماری کلارک^۲ نوشته شده، از قدرت توئیتر برای تحولات سیاسی توسط زنان صحبت می‌کند و «زنان، اعتراضات اجتماعی و فعالیت رسانه‌های جدید در خاورمیانه و شمال آفریقا»^۳ (۲۰۱۴ م.)، حاصل پژوهش الهام غایتانچی^۴ و ولنتاین ن. مقدم^۵ است که نشان می‌دهد فعالیت سائیری زنان، روزنامه‌نگاری شهروندی و سازمان‌دهی خودشان به تغییرات اجتماعی و سیاسی رخ داده در منطقه کمک می‌کند و با گذشت زمان نشان‌دهنده تحولات اجتماعی و سیاسی رخ داده در منطقه است. در زمینه گفتمان هم تنها یک منبع یافت شد: ویکتوریا نیسوم^۶ و لارا لنگل^۷ (۲۰۱۲ م.)، با هدف درک چگونگی عملکرد گفتمان‌های فعال آنلاین از نظر محلی و سطح جهان

پسران، پایان دادن به تعصبات جنسی و تبعیض‌های حقوقی و استفاده از آموزش و پرورش به عنوان ابزار اصلی اصلاحات اجتماعی، برای آزادی زنان دانست (وندل، ۱۹۸۷: ۶۵-۶۶). این قسم از گرایش فمینیسم در ایران، فعالیت زیادی دارند و عمده اعتراضات جریان فمینیسم در ایران به وسیله این گرایش، طرح‌ریزی و اجرا می‌شود (شمسی و نصیری، ۱۳۹۵: ۳۰۰).

فمینیسم مارکسیستی: فمینیسم مارکسیستی معتقد است که با نابودی ستمگری طبقاتی، نابرابری جنسی هم از بین می‌رود و زمانی که نظام طبقاتی نابود شود، زنان هم از نابرابری جنسی رها می‌شوند (ریتزر، ۱۳۸۳: ۴۸۳). این گرایش، خواهان لغو روابط تک‌همسری، تأسیس مهد کودک‌ها، طلاق آسان، امکان سقط جنین و استقلال زنان با هدف توانمندسازی زنان در حضور در عرصه‌های اقتصادی و سیاسی است (ویلفرد، ۱۳۸۵: ۳۶۴).

فمینیسم رادیکال: فمینیسم رادیکال معتقد است که علت مظلومیت زنان و دشمن اصلی آنان، مردان هستند (ریتزر، ۱۳۸۳: ۴۹۰) بنابراین خواسته اصلی آنان در دستیابی زنان به حقوقشان، شکست نظام مردسالار (آبوت و والاس، ۱۳۸۷: ۲۹۳) به وسیله تشکیل نهادها و سازمان‌هایی جدا از مردان است (رودگر، ۱۳۸۸: ۸۸).

فمینیسم سوسیالیستی: فمینیسم سوسیالیستی هرچند که تا حدودی پیرو فمینیسم مارکسیستی است اما رهایی زنان را در پایان گرفتن سرمایه‌داری نمی‌داند و همانند فمینیسم رادیکال معتقد است که زنان برای رهایی کامل از کنترل مردان بعد از آن هم باید مبارزات خود را ادامه دهند (آبوت، والاس، ۱۳۸۷: ۳۲)، پس خواهان نابودی همزمان نظام سرمایه‌داری و مردسالاری به طور همزمان هستند. مطالبات آن‌ها شامل رسمی شدن کار در خانه از طرف دولت، مشارکت مردان در پرورش کودکان، کنترل جمعیت، آزادی سقط جنین و مراقبت‌های درمانی و بهداشتی از زنان به همراه گسترش مهدکودک‌ها است (رودگر، ۱۳۸۸: ۹۷).

ب. فمینیست اسلامی

جریان التقاطی در ایران است که به عنوان واسط بین اسلام و سکولار درصدد تلفیق خواسته‌های فمینیست‌ها در ایران است و به موازات جریان فمینیستی، به حیات خود ادامه می‌دهد (شفیع سروستانی، ۱۳۸۵: ۱۲۲). این جریان،

موضوعات دیگری، مشابهت معنایی دارد در این قسمت به بررسی آن‌ها می‌پردازیم.

«گفتمان»^۹، زبان دریافت موقعیتی و اجتماعی است (ون‌دایک، ۲۰۰۶: ۷)، بدین معنی که قالب‌هایی ساختاربندی شده‌اند و مردم طبق آن قالب‌ها در حوزه‌های مختلف اجتماعی به گفت‌وگو می‌پردازند، مانند «گفتمان پزشکی»^{۱۰} و «گفتمان سیاسی»^{۱۱}. مطالعات گفتمان که به آن «تحلیل گفتمان» نیز گفته می‌شود، به عنوان یک رشته میان‌رشته‌ای جدید، تحلیل همین قالب‌هاست (یورگنسن و فیلیس، ۱۳۸۹: ۱۷ و ون‌دایک، ۱۹۹۸: ۹۸).

از نظر سابقه فکری گفتمان‌ها، تصور غالب جریانات فمینیستی است اما ایران به دلیل دارا بودن پشتوانه فرهنگی، تمدنی و سابقه اسلامی، جریانات مختلفی خواستار تحقق حقوق زنان و به طبع آن، مادران، هستند و دسته‌بندی‌های متفاوتی را مطرح کرده‌اند که در این تحقیق، طبق رابطه هرکدام از این جریانات با دین و نظام جمهوری اسلامی، مطالبات سه دسته جریان غیر دینی (سکولار)^{۱۲}، التقاطی (فمینیست مسلمان)^{۱۳} و جریان دینی مورد بررسی قرار گرفت.

الف. جریان غیر دینی (سکولار)

فعالیت‌های طرفداران فمینیسم در داخل و خارج از کشور ایران، موسوم به جریان سکولار است (زیبایی‌نژاد و سبحانی، ۱۳۸۱: ص ۱۷۵). از آنجاکه تقسیم‌بندی‌های مختلفی در مورد فمینیست وجود دارد، طبق نظر بسیاری از صاحب‌نظران از جمله ریتزر^{۱۴}، والبی^{۱۵}، تانگ^{۱۶} و جگر^{۱۷}، «فمینیسم لیبرال»^{۱۸}، «فمینیسم مارکسیست»^{۱۹}، «فمینیست سوسیال»^{۲۰} و «فمینیسم رادیکال»^{۲۱} چهار مکتب بنیادی‌ای هستند که بیش از دیگر مکاتب از آن‌ها یاد می‌شود (ویلفرد، ۱۳۸۵: ۳۶۴). همه این نگرش‌ها، معتقدند که زنان سرکوب می‌شوند و خواسته تمام آن‌ها آزادی زنان و رسیدن به حقوق‌شان است اما هرکدام از زاویه‌ای به این موضوع نگاه می‌کنند و خواسته جداگانه‌ای را مطرح می‌سازند (آبوت، والاس، ۱۳۹۵: ۳۲).

فمینیسم لیبرالیستی: فمینیسم لیبرالیستی همواره به برابری حقوق قانونی زنان تأکید دارند و خواستار پایان دادن دولت‌ها به تبعیض‌های حقوقی بر اساس جنسیت شده‌اند (وندل، ۱۹۸۷: ۶۵-۶۶). ارتقای خودمختاری زنان به عنوان افراد جامعه، برابری فرصت، ارتقای آموزش برابر دختران و

نیست که بتوان از آن حقوق را استخراج کرد بلکه کتابی اخلاقی است که ارزش‌ها را به ما متذکر می‌شود. خواسته آنان نگاه به زن بر مدار عدالت است و راه حل تعارضات بین احکام اخلاقی و فقهی را عرف عقلائی می‌داند. باید عرف عقلائی را پذیرفت. آن‌ها قرآن را کتابی اخلاقی می‌دانند نه کتاب قانون که بتوان از آن نظام حقوقی استخراج کرد (حاجی وثوق و داودی، ۱۳۹۷: ۳۴-۳۶).

از نظر تأثیر حضور رسانه بر مطالبات زنان، باید گفت که مهم‌ترین تأثیر اینترنت، تغییرات فضای رسانه‌های سنتی است که منجر به طرح رسانه‌های مبتنی بر فضای وب شد. این رسانه‌ها هدایت‌کننده رویدادهای آتی برای گفت‌وگو هستند (افتاده، ۱۳۸۹: ۳۵) چون قدرت تعامل دوجانبه با مخاطب را برای اهداف قابل انعطاف دارند. در این ساختار جدید هر کاربر اینترنت می‌تواند به راحتی به تولیدکننده محتوا در عرصه اینترنت تبدیل شود (عقیلی، قاسم‌زاده عراقی، ۱۳۹۴: ۲۲). گستردگی و تغییرات این رسانه جدید موجب شد که بسیاری از صاحب‌نظران عرصه ارتباطات از اصطلاح «جامعه شبکه‌ای»^{۲۲} برای توصیف جنبه‌های مختلف اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ناشی از ظهور فناوری اطلاعات و ارتباطات و گسترش شبکه‌های مجازی استفاده کنند (مهدی‌زاده، ۱۳۸۸: ۳۳۶). این نظریه معتقد است که جامعه جدید شکل گرفته به طور فزاینده، تمام واحدها و قسمت‌های این صورت‌بندی (افراد، گروه‌ها و سازمان‌ها) را به طور روزافزونی به هم متصل می‌کند (ون‌دیک، ۲۰۰۶: ۸۸). مانوئل کاستلز^{۲۳} یکی از صاحب‌نظران در عرصه رسانه، معتقد است که ارتباطات رایانه‌ای یک تکنولوژی، یک رسانه و در نهایت موتور تغییرات اجتماعی است (عباس‌زاده اصل، ۱۳۹۳: ۱۷) و احتمال این‌که زنان و سایر گروه‌های تحت ستم جامعه بتوانند با حمایتی که توسط رسانه الکترونیکی ایجاد می‌شود، آزادانه‌تر نظرات خود را بیان کنند، زیاد است (کاستلز، ۱۳۸۹: ۴۱۵).

در این نظریه، شبکه‌های اجتماعی منجر به تولید گفتمان‌های جدیدی می‌شوند که می‌توانند مطالبات جدیدی، غیر از آنچه که در گفتمان‌های غیردینی، التقاطی و جریان دینی مطرح شده، را بیان کنند با این حال فمینیست‌ها معتقدند که رسانه‌ها، ابزار اصلی انتقال ارزش‌های کلیشه‌ای و پدرسالارانه در مورد زنان و زنانگی، همچنین ابزاری برای کنترل اجتماعی هستند. طبق این نظریه، گفتمان

معتقد است که بدون هیچ سند روشنی به متون وحیانی می‌توان مباحثی را در اسلام مطرح کرد و از آن دفاع نمود (زیبایی‌نژاد، ۱۳۸۸: ۲۷). مطالبات این گرایش، در اصلاح «قوانین قضایی اسلام» درباره زنان مانند قوانین مربوط به دیه، قصاص، قضاوت، شهادت، حضانت و ارث، همچنین قوانینی مانند حق طلاق مردان و تعدد زوجات تبعیض‌آمیز معرفی می‌شوند که بر ضرورت بازنگری در آن‌ها تأکید دارد. همچنین طرح «دموکراسی در خانواده» در مخالفت با اصل قوامیت مرد در خانواده از طریق این طیف صورت می‌گیرد. این طیف با افزایش مرخصی‌های زایمان، تک‌جنسیتی کردن دانشگاه‌ها، سهمیه قرار دادن برای دانشجویان در کنکور، طرح افزایش تولید مثل و باروری در کشور، کاهش ساعت کاری زنان و طرح حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر مخالفت می‌کنند (شمسی و نصیری، ۱۳۹۵: ۳۳۳). شاید بتوان گفت فمینیست اسلامی ملقمه‌ای نامتوازن از چهار گرایش فمینیست (فمینیسم لیبرالیستی، فمینیسم مارکسیستی، فمینیسم رادیکال و فمینیسم سوسیالیستی) است. مطالبات فمینیست‌های اسلامی در حوزه مادری، کم شدن این نقش برای زنان است.

ج. جریان اسلامی

جریان اسلامی شامل «اصیل اسلامی» و «نواندیشی دینی» است.

اصیل اسلامی: بر اساس اسلام ناب محمدی (ص)، حد فاصل میان تحجرگرایی و تجددمآبی در کشور ما، طبق آموزه‌های اسلام ناب و در تقابل با فمینیسم لیبرال سکولار، سوسیال سکولار و فمینیسم اسلامی در ایران قرار دارد (شفیع سروستانی، ۱۳۸۵: ۱۶۴). این جریان، خواهان برابری حقوقی میان زن و مرد و رعایت عدالت بر مبنای اسلام است (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۰: ۶۱) این دیدگاه معتقد است که تفاوت‌هایی که بین زن و مرد در برخی احکام وجود دارد را بر مبنای طبیعت، فطرت و طینت بشری آنان است و تنها راه حل واقعی برای مشکلات آنان را، فقه اجتهادی معرفی می‌کند (زیبایی‌نژاد و سبحانی، ۱۳۸۱: ۱۸۲-۱۸۳).

نواندیشی دینی: جریان نواندیشی دینی برخلاف اصیل اسلامی، معتقد است که بسیار از احکام، به دلیل شرایط اجتماعی آن زمان (عصر نزول) صورت گرفته بنابراین قابل استفاده در این زمان نیست. از نظر آن‌ها قرآن، کتاب قانون

و مفصل ویژگی‌های زبانی متن و ساختار در زبان‌شناسی (توصیف)، (ب) تحلیل گفتمان‌ها مفصل بندی شده در تولید و مصرف متن هستند (تفسیر) و (ج) تحلیل بافت اجتماعی گسترده‌تر (تبیین) (فرکلاف، ۱۳۷۹: ۹۶-۹۷).

تحقیق حاضر به وسیله روش «تحلیل گفتمان» و با ترکیبی از توصیف و تحلیل انجام شد. در این روش با استفاده از مقوله‌هایی که از مبانی نظری استخراج شده، تحلیل گفتمان صورت گرفت، بدین صورت که بر اساس نظریه فرکلاف، متن مورد نظر را توصیف نموده و ابعاد آن مورد تعمیق قرار گرفت و با انجام توصیف، تفسیر و تبیین، متن اطلاعات مربوط به دو سطح خرد کردار گفتمان و کلان کردار اجتماعی (نقیب‌السادات، ۱۳۹۱: ۲۶-۳۱) به دست آمد.

روایی و پایایی تحقیق، یکی از چالش‌های پژوهشگران گفتمانی همچون سایر رویکردهای کیفی، است. پژوهش‌های کیفی، به دلیل جنبه‌های تفسیری و تأویلی‌ای که دارد، اعتبار و پایایی آن مانند روش‌های کمی، بر اصول مشخصی استوار نیست، بلکه مفهومی پیچیده، فراگیر و همه جانبه است و هر چند که بعضی از محققان کیفی معتقدند که اعتبار در تحقیقات کیفی کاربردی ندارد اما در نهایت استفاده از مقیاسی برای تحقیقات‌شان و کنترل صلاحیت آن را لازم دیده‌اند (عباس‌زاده اصل، ۱۳۹۱: ۲۱-۲۲). آنچه که محققان پژوهش‌های کیفی برای رسیدن به اعتبار پذیری در تحقیقات کیفی‌شان را به جمع‌بندی و توافق رسانده، استفاده از یکی از چهار تکنیک ذیل است:

۱. استفاده از تکنیک‌های مثلثی^{۲۶} نظیر استفاده از منابع تأییدگر، محققان و روش‌هایی متعدد در طی فرایند جمع‌آوری و تحلیل داده که این امر به افزایش قابلیت اعتبار می‌انجامد؛

۲. استفاده از تکنیک کسب اطلاعات موازی^{۲۷}، نظیر نمایش و ارائه تحلیل‌های داده‌ای و نتایج آن به متخصصان امر که این مساله نیز می‌تواند به غنای قابلیت اعتبار بیانجامد؛

۳. استفاده از تکنیک کنترل‌های اعضا^{۲۸}: از طریق ارائه تحلیل‌های داده‌ای و نتایج آن به پاسخگویان تا از واکنش‌های آنان در مرحله گزارش نوشت‌ها آگاهی حاصل آید؛

۴. خودبازبینی محقق^{۲۹}: در طی فرایند جمع‌آوری و تحلیل داده، یکی دیگر از روش‌هایی است که می‌تواند به افزایش

جدیدی شکل نمی‌گیرند مگر بر علیه زنان و با هدف تقویت کلیشه‌های جنسیتی. فمینیسم‌های لیبرال، کارکرد رسانه را حفظ وضع موجود، فمینیسم رادیکال، ابزاری برای سرکوب و تحریف تجارب زنان و فمینیسم سوسیالیستی رسانه را شاکیه‌های سرمایه‌داری می‌داند (مهدی‌زاده، ۱۳۹۵: ۱۵۶).

چارچوب نظری

بر اساس مباحث مطرح شده، پیش‌بینی شد که گفتمان‌های موجود در شبکه اجتماعی اینستاگرام، برخاسته از هر سه جریان سکولار، التقاطی و اسلامی باشد. با این حال مطابق نظریه کاستلز، زنان از فرصت حضور در شبکه‌های اجتماعی بهره برده و خواسته‌های خود را بیان می‌کنند، پس احتمال ظهور گفتمان‌های جدید در این حوزه وجود داشت اما این گفتمان‌ها، مطابق نظریات فمینیسم‌ها خواسته‌هایی برخاسته از جریان‌اتی هستند که برای به استضعاف کشیدن زنان شکل گرفته‌اند.

فرضیات

تحقیق حاضر از نوع تحقیقات کیفی است. این نوع تحقیقات به دنبال اثبات فرضیه نیستند زیرا بر حول اکتشاف می‌باشند، پس فرضیه‌ای برای این پژوهش وجود ندارد.

روش تحقیق

فوکو^{۲۴} به وسیله مفهوم گفتمان، روش جدیدی را برای تحلیل ارائه کرد و بعد از استقبال وسیع پژوهشگران، اکنون در مفاهیم علوم اجتماعی یکی از پرکاربردترین مفاهیم محسوب می‌شود (حاجلی، ۱۳۹۵: ۶۳). دیدگاه‌های برجسته در روش تحلیل گفتمان شامل دورویکرد، غیرانتقادی و انتقادی است (نقیب‌السادات، ۱۳۷۹: ۱۲) که نورمن فرکلاف^{۲۵} یکی از چهره‌های شاخص تحلیل گفتمان انتقادی است که نسبت به دیگران، منسجم‌ترین و پرطرفدارترین نظریه را ارائه کرده‌است (سلطانی، ۱۴۰۰: ۶۰). او چارچوبی تحلیلی برای مطالعه رابطه‌های میان زبان، ایدئولوژی و قدرت ابداع کرد که تلفیقی از (الف) تحلیل متن، (ب) تحلیل فرایندهای تولید، مصرف و توزیع متن و (پ) تحلیل اجتماعی- فرهنگی رخداد گفتمانی به عنوان یک کل (اعم از مصاحبه، مقاله علمی یا مکالمه) است (فرکلاف، ۱۳۷۹: ۱۹). او تحلیل گفتمان را سه مرحله‌ای می‌داند: الف) تحلیل دقیق

جدول ۱. تحلیل گفتمان فرکلاف

الف) بخش‌ها: (توصیف متن)	۱. وقایع	۱.۱. پیامدها	۱.۲.۱. تبیین پیشینه زمینه
		۱.۲. وقایع تأثیرگذار	
		۲-۲-۱- وقایع اصلی	
ب) تفسیرها و عقاید	۲. نتایج		
	۱. انتظارات	۲. ارزیابی	
ج) تبیین	فرهنگی (موقعیتی، نهادی)		
	عملکرد گفتمانی بر اساس توضیحات		
	رویه اجتماعی مبتنی بر روش گفتمانی		

قابلیت اعتبار بیانجامد (عباس‌زاده اصل، ۱۳۹۱: ۲۱-۲۲).

محقق برای اعتبارسنجی این کار پژوهشی، از روش «خودبازبینی محقق» بهره جسته است.

حجم نمونه در روش تحلیل گفتمان بر اساس نمره Z براساس نمره‌های اختصاص داده شده بر اساس ویژگی‌ها به هر گفتمان، تا ۲ انحراف معیار انتخاب، صورت گرفت و بر این اساس دامنه انتخاب نمونه‌ها بین ۱۵ تا ۲۵ واحد بر اساس ماهیت گفتمان‌های مرتبط با مطالبات حقوق زنان بود. از آنجایی که تحقیق حاضر کیفی است، روش نمونه‌گیری نااحتمالی^۳ با تکنیک هدفمند^۳ بود. واحد تحلیل این تحقیق، محتوای پست‌های منتشر شده در صفحات اینستاگرام زنان کاربر (اشخاص حقیقی) که در مورد مطالبات زنان، محتوا منتشر می‌کردند، بود. همچنین ضروری بود که هر پست،

جدول ۲. نمونه‌ای از تحلیل گفتمان

الف) بخش‌ها: (توصیف متن)	۱.۱. پیامدها	۱.۱.۱. انتشار تصویر یک مادر خبرنگار	
		۱.۲. وقایع تأثیرگذار	
		۱. حضور اجتماعی مادران در مشروطه	
ب) تفسیرها و عقاید	۱.۲.۱. تبیین زمینه	۲. معرفی خانم قوی به عنوان یک زن موفق و مادر نمونه	
		۳. معرفی مربی تیم ملی کاراته به عنوان مادر و ورزشکار موفق	
		۴. طرد اجتماعی زنان به صرف مادر شدن	
ج) تبیین	۱.۲.۲. وقایع اصلی:	۵. دور کردن زن از ذات مادری اش	
		۶. هویت ساختگی برای زنان جامعه	
		۷. دور کردن زن از ذات مادری اش	
ب) تفسیرها و عقاید	۲. نتایج		فرهنگی (موقعیتی، نهادی)
	۱. انتظارات		
	۲. ارزیابی		
ج) تبیین	۱.۲.۲. وقایع اصلی:		عملکرد گفتمانی بر اساس توضیحات
	۵. طرد اجتماعی زنان به صرف مادر شدن		
	۶. هویت ساختگی برای زنان جامعه		
۷. دور کردن زن از ذات مادری اش		رویه اجتماعی مبتنی بر روش گفتمانی	

تحلیل هر پست در یک کاربرد، همه بخش‌های پست‌ها در سه سطح، مورد تحلیل قرار گرفت.

یافته‌های پژوهش

برای بیان یافته‌ها، ابتدا مشخصات صفحات منتخب که شامل آدرس، نام کاربر و تعداد دنبال‌کننده است، پرداخته شد. در ادامه، این صفحات در جدول دیگری، طبق تحلیل گفتمان فرکلاف، ارزیابی شد.

حداقل ۴۰۰ کلمه داشته باشد و مقولات مورد نظر تحلیل گفتمان که مهم‌ترین آن‌ها، مقوله دوقطبی است، را داشته باشد. برای رسیدن به حجم نمونه مورد نظر هزار صفحه کاربران زن، با تعداد دنبال‌کننده ۱۰ هزار به بالا، غربال شد که از این بین، ۶۵ صفحه حائز شرایط ذکر شده، بودند اما از آنجا که محقق به دنبال کشف گفتمان‌های متفاوت بود، از هر گفتمان، تنها یک نماینده انتخاب شد. بدین ترتیب، دوازده صفحه، که معرف دوازده گفتمان است، شناسایی شد. برای

جدول ۳. مشخصات صفحات منتخب

ردیف	آدرس	نام کاربر	تعداد دنبال‌کننده
۱	https://www.instagram.com/faranak_amidi	فرانک عمیدی	۲۶۲/۰۰۰
۲	https://www.instagram.com/samaneh_savadi	سمانه سوادى	۲۳۶/۰۰۰
۳	https://www.instagram.com/fatemehmohammadi.orginal	فاطمه محمدی	۷۴/۱۰۰
۴	https://www.instagram.com/fallahelham	الهام فلاح	۶۷/۶۰۰
۵	https://www.instagram.com/zeinab_mahboobi	زینب محمودی	۴۴/۵۰۰
۶	https://www.instagram.com/Par.94	پریچهر جنتی	۳۳/۶۰۰
۷	https://www.instagram.com/atiyeh.hemmati	عطیه همتی	۳۱/۶۰۰
۸	https://www.instagram.com/kimiyaummy_	کیمیا تهرانی	۲۹/۴۰۰
۹	https://www.instagram.com/sarahooshmandi	سارا هوشمندی	۱۲/۴۰۰
۱۰	https://www.instagram.com/Elmira_shafaqi/	المیرا شفقى	۱۲/۴۰۰
۱۱	https://www.instagram.com/fatima_babakhani/	فاطمه باباخانی	۱۲/۰۰۰

جدول ۴. بررسی صفحات بر اساس تحلیل گفتمان فرکلاف.

نام صاحب صفحه	توصیف	تحلیل	تبیین
فرانک عمیدی	به بهانه انتشار گزارش سالانه مجمع جهانی اقتصاد درباره برابری زن و مرد، ایران رتبه ۱۵۰ را از بین ۱۵۶ کشور به دست آورده، به چرایی موضوع پرداخته است.	نظام مردسالاری دینی، تفکرات ضدزن، عدم همبستگی فعالان حوزه زن باهم، سرکوب فعالین حقوق زن و عدم پذیرش تغییر در آنتی فمینیست‌های ایرانی منجر به ضعیف تر شدن هر روزه قدرت زنان در جامعه شده است.	نظام مردسالار و حکومتی که نظر مخالفان را بر نمی‌تابد، از بقیه موانع موثرتر است و مهم‌ترین کار زنان برای رسیدن به حقوقشان، از بین بردن این حکومت است.
سمانه سوادى	انتقاد از پستی که معاونت امور زنان ریاست جمهوری وقت، معصومه ابتکار، در خصوص علت تفکیک جنسیتی، تصویری مربوط به تصمیم کشور اتریش به تفکیک فضای عمومی زن و مرد در کنسرت را منتشر کرده است.	هرآنچه از دستمان برمی‌آید، کمپین کردن، حرف زدن و... انجام دهیم تا کلیشه‌های تاریخمند و ساختارمند به مرور تغییر کنند.	باید در مقابل تبعیض سیستماتیک حکومتی و کلیشه‌های جنسیتی ضد زن در فرهنگ مردسالار، ایستادگی کرد.
فاطمه محمدی	انتشار تصویر یک مادر خبرنگار به همراه پسرش در کنفرانس خبری و بازتاب رسانه‌ای این تصویر	جامعه مادران را کم‌توان می‌داند درحالیکه مادران سعی می‌کنند در عرصه‌های مختلف حتی با آوردن فرزندان‌شان به محل کار، از فعالیت باز نمانند و این یعنی توانمندی گره زدن کار و فعالیت مادرانه.	باید فرهنگ نادرست و باور غلط در مورد موقعیت اجتماعی مادران خانه‌دار و نیز مادران شاغل تغییر کند.

ادامه جدول ۴. بررسی صفحات بر اساس تحلیل گفتمان فرکلاف.

نام صاحب صفحه	توصیف	تحلیل	تبیین
الهام فلاح	به بهانه انتشار گزارش سالانه مجمع جهانی اقتصاد درباره برابری زن و مرد، ایران رتبه ۱۵۰ را از بین ۱۵۶ کشور به دست آورده، به چرایی آن و راه‌های برون رفت از آن را بیان کرده‌است.	حقوق زنان در ایران رعایت نمی‌شود و در این بین علاوه بر مردان برخی از زنان نیز به این وضع راضی هستند اما راه فرار از این بن بست، اراده زنانه است تا مستقل باشند و از حقوق خود در همه ابعاد دفاع کنند.	باید خود زنان برای گرفتن حقوقشان بخواهند که مستقل و قوی شوند و این تفکر را به دختران نسل بعد انتقال بدهند.
زینب محبویی	تفسیر بخشی از آیه‌ای در مورد حق ارث با این رویکرد که این برداشت و تفسیر سوگیری مردانه دارد و اصل قرار دادن حدیث به قرآن، موجب اجحاف به حقوق زنان می‌شود.	با توجه به اینکه مفسران مرد بودند، با وجودی که اغلبشان منصفانه به تفسیر و بیان احکام پرداخته‌اند اما احکام به سمت رفع نیازهای مرد سوق داده شده است.	باید تفسیر جدیدی از آیات قرآن بر مبنای رعایت حقوق زنان، صورت گیرد زیرا احکام اسلامی بر اساس سوگیری مردانه نوشته شده است.
کیما تهرانی	معرفی جنبش بدن به عنوان بخشی از جنبش مثبت‌نگری به بدن، یعنی جنبش ضد فرهنگ رژیم غذایی و مبارزه با چاقی هراسی زنان	مبلغان رژیم، سربازان صنعت پرسود رژیم‌های غذایی هستند که برای حفظ مشتریان خود، شرایط جامعه را به ضرر افراد چاق، ایجاد کرده‌اند.	مبلغان رژیم‌های غذایی باید به صورت شفاف حقایق ضررهای رژیم‌های لاغری را بگویند و اعتراف کنند که خودشان هم برای فروش محصولاتشان مجبورند که در همان استایل بمانند.
پریچهر جنتی	به مناسبت هفته زن، به نگاه جامعه در مورد زن تراز، زن ایده‌آل و موفق پرداخته، آسیب‌های این نگاه آرمانی را بررسی کرده و شاخص‌های واقعی زن تراز انقلاب اسلامی را بیان می‌کند.	تصویر زن ایده‌آل ایرانی، تلفیقی از سنت و مدرنیته است که باعث شده، همه زنان اذیت شوند. زنان موفق، از عدم بیان مشکلاتشان و زنان دیگر از مقایسه خود با آن‌ها، احساس ضعف می‌کنند.	باید زنان تراز جامعه، از مشکلات متعدد خود بگویند و واقعیت زندگی خود را به زنان جامعه نشان بدهند.
عطیه همتی	معرفی پدیده «سونیت هوم‌ها» به عنوان زنانی که به ظاهر خود را خانه‌دار نشان می‌دهند و سعی می‌کنند در این پوشش، اجناس مختلف را بدون تخصص و تبحر تبلیغ کنند.	سونیت هوم‌ها، باعث ترویج فرهنگ مصرف‌گرایی می‌شوند، همچنین درآمدهای بسیار بالای آن‌ها هم خطر افزایش شغل کاذب ذیل بلاگری در آینده را گسترده می‌کند.	باید طرفداران بلاگرها و سونیت هوم‌ها به حقیقت ماهیت تبلیغات بلاگر مورد علاقه خود آگاه شوند و قانون اجازه افزایش بی‌ضابطه بلاگرها را ندهند.
سارا هوشمندی	در واکنش به خطرات احتمالی قانونی که در حال تصویب در مجلس است و در آن سقف مهریه ۱۴ سکه اعلام شده، این پست را منتشر کرده است.	مشکلات قانونی زنان در زندگی مشترک و فرهنگ پذیرش این بی‌عدالتی در جامعه، ظلم به زنان در خانواده را رقم زده است.	باید ضمن اصلاح قانون حمایت از خانواده به نفع زنان، فرهنگ حقوق برابر در ازدواج در جامعه نیز ترویج شود.
فاطمه باباخانی	هشدار نسبت به اینکه «زن‌کشی» با توجه به خلاءهای قانونی، بیش از بقیه مصادیق خشونت علیه زنان در حال وقوع است.	پیگیری خشونت علیه زنان، به جهت خلاءهای قانونی به‌ویژه در قتل فراموش، بسیار سخت است، موانع فرهنگی هم موثر است.	باید قوانین مدافع حقوق زنان وضع شود، همچنین باید فرهنگ نیز به نفع حمایت از زنان آسیب پذیر تغییر کند.
المیرا شفقی	این پست به ارائه مستندات از ضدزن نبودن اسلام و بیان اشتراکات آن با آموزه‌های فمینیستی، برای معرفی فمینیست اسلامی، اختصاص دارد.	اسلام مدافع حقوق زنان است و فمینیست نیز با انجام آزمون، خطاهای فراوانی، به این حقایق ارزشمند رسید، پس فمینیست‌ها ادامه دهنده راه اسلام هستند.	فمینیست‌های اسلامی، کسانی هستند که معتقدند اسلام مدافع حقوق زنان است، آن‌ها با سکسیسم مخالفند و برای رفع تبعیض‌های جنسیتی می‌جنگند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

برخاسته از جریاناتی هستند که برای به استضعاف کشیدن زنان شکل گرفته‌اند.

با توجه به معیارهایی که پیشتر بیان شد، گفتمان‌های یافت شده، بر طبق تعداد دنبال‌کننده، رتبه بندی شدند و در مجموع یازده گفتمان، بر موضوعات زنان و دغدغه‌های زنانه تمرکز داشتند و به اشکال مختلف، بخشی از مشکلات و معضلات زنان را در نقش‌های مختلف زن، همسر و مادر مطرح می‌کردند ولی راه‌حل‌های ارائه شده برای رسیدن به

بر اساس مباحث مطرح شده، پیش‌بینی شد که گفتمان‌های موجود در شبکه اجتماعی اینستاگرام، برخاسته از هر سه جریان سکولار، التقاطی و اسلامی باشد. با این حال مطابق نظریه کاستلز، زنان از فرصت حضور در شبکه‌های اجتماعی بهره برده و خواسته‌های خود را بیان می‌کنند، پس احتمال ظهور گفتمان‌های جدید در این حوزه وجود داشت اما این گفتمان‌ها، مطابق نظریات فمینیسم‌ها خواسته‌هایی

این حقوق، متفاوت و گاه متناقض بود.

خانوادگی، مطرح می‌کند. این گفتمان تنها در بحث تربیت نسل مطالبه‌گر، به نقش مادران اشاره می‌کند و به طور صریح یا ضمنی، خواسته‌هایی در مورد مادران ندارد. گفتمان فرهنگی و اجتماعی زنان که پریچهر جنتی با ۳۳ هزار و ۶۰۰ دنبال کننده مروج آن است. این گفتمان فقط به مسائل زنان متأهل که در انتخاب بین شاغل بودن یا خانه‌داری درگیر هستند، می‌پردازد و نقش مادری آنان نادیده گرفته شده است.

گفتمان ضدبلاگرهای تبلیغاتی که عطیه همتی با ۳۱ هزار و ۶۰۰ دنبال کننده، به این موضوعات می‌پردازد. این گفتمان با تمرکز بر نقد بلاگرهای تبلیغاتی و سوئیت‌هوم‌ها، توجهی به نقش مادری و خواسته‌های آنان ندارد.

گفتمان مثبت‌نگری به بدن که کیمیا تهرانی با ۲۹ هزار و ۴۰۰ دنبال کننده، آن را ترویج می‌کند. تمرکز این گفتمان بر تغذیه شهودی یعنی کنترل تغذیه خوب، تحرک، کاهش استرس روزمره و خواب تنظیم شده، است و هیچ توجهی به خواسته‌های مادران ندارد.

گفتمان حقوق زن با نمایندگی سارا هوشمندی با ۱۲ هزار و ۴۰۰ هزار دنبال کننده مروج آن است. این گفتمان مسائل حقوقی زنان اعم از مهریه، نفقه، اذن خروج از کشور، حق اشتغال، حق مسکن، حضانت و ولایت را مطرح می‌کند و خواهان بازنویسی قانون حمایت از خانواده است که بخشی از خواسته‌های این گفتمان، ناظر به مسائل حقوقی مادران است.

از آنجا که خشونت علیه زنان، در حوزه مطالعات زنان جایگاهی بالا دارد، پیگیری خواسته‌های آن به طور جداگانه صورت می‌گیرد. گفتمان ضدخشونت علیه زنان که فاطمه باباخانی با ۱۲ هزار دنبال کننده مروج آن است به رفع انواع خشونت علیه زنان به‌ویژه خشونت خانگی زنان تأکید می‌کند و خواسته اصلی این گفتمان، اصلاح چند ماده قانونی در مورد زنان مجرد و متأهل در قانون مجازات اسلامی است و این گفتمان توجهی به خواسته‌های فرهنگی و اجتماعی مادران ندارد.

در مجموع باید گفت، هرچند که مادری، اهمیت فرزندآوری و فرزندپروری، نقشی مهم و استراتژیک در حفظ حیات خانواده و جامعه است، در بین گفتمان‌های مطرح زنان در اینستاگرام، تنها یک گفتمان به صورت صریح به موضوعات فرهنگی و اجتماعی مادران توجه کرده و در نگاه

همانطور که در ادبیات پژوهش پیش‌بینی شد، از هر سه جریان «سکولار»، «التقاطی» و «اسلامی» در بین گفتمان‌ها نماینده وجود داشت. در «جریان سکولار» از بین چهار گفتمان رادیکال، سوسیال، مارکسیست و لیبرال، دو گفتمان موجود بودند. «گفتمان فمینیست‌های رادیکال» که فرانک عمیدی به عنوان سمبل آن، با ۲۶۲ هزار دنبال کننده، انتخاب شد. نقد مردسالاری پررنگ‌ترین وجهه این گفتمان است و در بطن این گفتمان مادری مذموم است. پس این گفتمان توجهی به خواسته‌های مادران ندارد. «گفتمان فمینیست لیبرال» که سمانه سوادى با ۲۳۶ هزار دنبال کننده، معرف آن بود. با بیان «مادری مقدس نیست» سعی کرد با تقدس‌زدایی از نقش مادری، مشکلات مادران ناشی از زایمان مانند افسردگی پس از زایمان و مسئولیت فرزندپروری و اشتغال و... را مطرح کند و نتیجه آن القاء مفهوم «مادر نشدن بهتر است» بود.

گفتمان التقاطی با عنوان «فمینیست اسلامی» هم نماینده خود را داشت. المیرا شفقى که با ۱۲ هزار و ۴۰۰ دنبال کننده آن را ترویج می‌کند، خواهان یافتن نقاط اشتراک میان اسلام و فمینیست و به کار بستن قواعد فمینیست در اندیشه‌ها و قوانین اسلامی کشور ایران است، این گفتمان توجهی به خواسته‌های مادران ندارد.

از گفتمان اسلامی، تنها «گفتمان نواندیشان دینی» نماینده داشت که زینب محبوبی با ۴۴ هزار و ۵۰۰ دنبال کننده، این گفتمان را نشر می‌دهد. این گفتمان، توجه خاصی به موضوعات مادری، حتی تقابل آن با فمینیست ندارد.

همانطور که کاستلز پیش‌بینی کرده بود، گفتمان‌های جدیدی هم در این فضا شکل گرفتند که مطابق با تعداد دنبال کننده عبارتند از «گفتمان فرهنگی و اجتماعی مادران» که فاطمه محمدی، با ۷۴ هزار و ۱۰۰ دنبال کننده، آن‌ها را مطرح می‌کند. این گفتمان تنها گفتمانی است که به بحث خواسته‌های فرهنگی و اجتماعی مادران می‌پردازد و معتقد است که جامعه در حال تلقین به زنان است که با فرزندآوری دچار انزوای اجتماعی شده و از نظر شغلی نیز امکان رشد و ارتقای آن را دست می‌دهند.

گفتمان توانمندسازی زنان که الهام فلاح با ۶۷ هزار و ۶۰۰ دنبال کننده مروج آن است و چالش‌های زنان متأهل یا در آستانه ازدواج را در روابط با مردان و تقسیم نقش‌های

نیست، اما حرفی از حقوق معنوی، فرصت‌های فرهنگی و تشویق به حضور اجتماعی زنان به میان نیامده است و این خلاء منجر به کم‌رنگ شدن علاقه به پذیرش نقش مادری می‌شود. بنابراین پیشنهاد می‌شود که از فضای شبکه‌های اجتماعی برای گسترش نگاه خانواده محور استفاده کرد و در این قالب، با تولید محتواهای فاخر در جهت تبیین مقام مادری، بیان مشکلات آن‌ها و کشف راه‌حل‌های اجتماعی و فرهنگی، اهمیت این دیدگاه را بیش از پیش پررنگ کرد. همچنین استفاده از چهره‌های مشهور و رسانه‌ای برای گسترش این گفتمان، بسیار مؤثر است.

۲. اولویت مسائل حقوقی زنان: از سوی دیگر می‌توان گفت که ساختار پیچیده خانواده‌ها در جامعه کنونی به حدی رسیده که مسائل حقوقی زنان و مادران از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است، به حدی که خواسته‌های فرهنگی و اجتماعی آنان در پایین‌ترین سطح اهمیت قرار گرفته است که هیچ گفتمانی به طور کامل به آن‌ها نمی‌پردازد. بر این اساس توصیه می‌شود، مطابق با خواسته برخی از گفتمان‌ها (گفتمان حقوق زنان، گفتمان فرهنگی و اجتماعی زنان و گفتمان خشونت علیه زنان) اصلاح قوانین خانواده به عنوان یک خواسته جدی رأس خواسته‌های قرار گیرد تا با بازنگری این قوانین، شاهد حرکت رو به جلو و رسیدن زنان به حقوق مدنی‌شان باشیم و در سایه آن، خواسته‌های فرهنگی و اجتماعی آنان نیز مطرح و برآورده شود.

در پایان باید گفت که با توجه به زمان‌بر بودن این پژوهش، محقق متوجه روند رو به رشد برخی از گفتمان‌های نوظهور مانند گفتمان مثبت‌نگری به بدن و گفتمان توانمندسازی زنان شد و توصیه می‌شود که دیگر محققان به این گفتمان‌ها توجه کنند و با آینده پژوهی به شناسایی گفتمان‌های غالب آینده در حوزه مطالعات زنان دست یازند.

خود نیز، تنها به معضلات مادرانی که تمایل به اشتغال دارند، می‌پردازد. از بین دیگر گفتمان‌ها، گفتمان‌های فمینیست رادیکال و فمینیست لیبرال، نقش مادری را کم‌اهمیت، پرزحمت و مسئولیتی بی‌پاداش، به تصویر می‌کشند که می‌توان ریشه این بی‌اهمیتی را در اهمیت نقش مادر در حفظ ارزش‌های ایرانی و تحکیم نظام انقلاب اسلامی دانست. اما گفتمان‌های نوظهور (توانمندسازی زنان، مطالبات فرهنگی و اجتماعی زنان، ضدبلاگرهای تبلیغاتی، مثبت‌نگری به بدن، گفتمان حقوق زن، گفتمان خشونت علیه زنان، گفتمان فمینیست اسلامی و گفتمان نواندیشان دینی) که مخالفتی با حقوق زنان در ایران ندارند، صرفاً به مسائل حقوقی مادری توجه داشتند. علت کم‌لطفی به موضوعات فرهنگی و اجتماعی مادران را می‌توان در چند عامل جست‌وجو کرد:

۱. گسترش فردگرایی در زنان: تمرکز این گفتمان‌ها، بیش از آنکه به زنان در قالب پذیرش نقش‌های مختلف آنان مانند، همسر، مادر یا دختر خانواده باشد، به فردیت‌شان است (گفتمان توانمندسازی زنان، گفتمان خواسته‌های فرهنگی و اجتماعی زنان، گفتمان ضدبلاگرهای تبلیغاتی و گفتمان مثبت‌نگری به بدن). هرچند که نگاه اسلام که قانون اساسی بر اساس آن تدوین شده، فردگرایی نیست بلکه خانواده‌گرایی است، بدین ترتیب که اگر حقوقی را برای زنان و مردان وضع می‌کند در چارچوب خانواده و برای حفظ آن است. در این نگاه، زنان علاوه بر پذیرش نقش همسری و مادری، اجازه ظهور و بروز اجتماعی دارند و جامعه باید پذیرای آن‌ها باشد، درحالی‌که در گفتمان‌های نوظهور این اصل نادیده گرفته شده است. در این گفتمان‌ها اگر حقوقی مطرح می‌شود برای حفظ امنیت و سلامت روان و جسم زنان (گفتمان حقوق زن و گفتمان خشونت علیه زنان) در خانواده است، هرچند که این نوع نگاه مخالف با شرع و عقل

پی‌نوشت‌ها

1. Hope in a hashtag	2. Jessalynn Marie Keller	27. Peer debriefing
3. Women, social protests, and the new media activism in the MIDDLE EAST and NORTH AFRICA		28. Member control
4. Elham Gheyntanchi	11. Political discourse	29. Self-monitoring
5. Valentine N. Moghadam	12. Secular	30. Non-probability Sampling
6. Victoria A. Newsom	13. Muslim feminist	31. Purposive
7. Lara Lengel	14. Ritzer	
8. Arab Women, Social Media, and the Arab Spring	15. Sylvia Walby	
9. Discourse	16. Tong	
10. Medical discourse	17. Jagar	
	18. Liberal feminism	
		24. Paul Michel Foucault
		25. Frankfurt
		26. Triangulation

منابع

- ابوت، پاملا، والاس، کالر (۱۳۹۵)، *جامعه‌شناسی زنان*، ترجمه منیره نجم‌عراقی، چاپ ۱۲، نشر نی، تهران.
- افتاده، جواد (۱۳۸۹)، *رسانه‌های اجتماعی و کتاب بازگشت عموم و باز نشر کتاب*، فصلنامه کتاب مهر، دوره ۱، صص ۳۴-۴۷.
- بشیری گودرزی، لیلا (۱۳۹۹)، *اهمیت فرزندآوری و تربیت از منظر قرآن و روایات*، ملایر: دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم.
- حاجلی، علی (۱۳۹۵)، *فوکو، گفتمان، تحلیل گفتمان*، فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات، بهار، دوره ۱۲، شماره ۴۲، صص ۶۳-۸۸.
- حاجی وثوق، ندا، و علی‌اصغر داودی (۱۳۹۷)، *چارچوب‌های معرفتی - روشی نوآندیشی اسلامی در نگرش به حقوق سیاسی و اجتماعی زنان؛ مطالعه موردی محسن کدیور و محمد مجتهد شبستری*، پژوهشنامه علوم سیاسی، دوره چهارم، شماره ۱۳، صص ۷-۳۸.
- حسینی مجرد، اکرم (۱۳۹۴)، *جمعیت ایران، افزایش یا کاهش*، تهران: شورای فرهنگ اجتماعی زنان و خانواده.
- رحیمی مقبلی، امین (۱۴۰۰)، *تراحم تکالیف مادری و حق اشغال، پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشکده پیشگیری از جرم و اصلاح و تربیت، دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، ایران.
- رودگر، نرجس (۱۳۸۸)، *فمنیسم، تاریخچه، نظریات، گرایش‌ها، نقد*، چاپ اول، قم: دفتر مطالعات و تحقیقات زنان.
- ریتزر، جورج (۱۳۸۳)، *نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر*، ترجمه محسن ثلاثی، چاپ هشتم، تهران: نشر علمی.
- زیبایی‌نژاد، محمدرضا و سبحانی، محمدتقی (۱۳۸۱)، *درآمدی بر نظام شخصیت زن در اسلام*، قم: دفتر مطالعات و تحقیقات زنان.
- زیبایی‌نژاد، محمدرضا (۱۳۸۸)، *فمنیسم و دانش‌های فمینیستی*، مترجمان عباس یزدانی و بهروز جندقی، چاپ دوم، قم: دفتر مطالعات و تحقیقات زنان.
- سلطانی، سیدعلی اصغر (۱۴۰۰)، *قدرت، گفتمان و زبان*، تهران: نشر نی.
- شفیع سروستانی، ابراهیم (۱۳۸۵)، *جریان‌شناسی دفاع از حقوق زنان در ایران*، قم: طه.
- شمسی، عبدالله؛ نصیری، علی‌اصغر (۱۳۹۵)، *جریان‌شناسی فکری - فرهنگی فمینیسم در ایران معاصر*، چاپ اول، قم: زمزم هدایت.
- عباس‌زاده، محمد (۱۳۹۱)، *تأملی بر اعتبار و پایداری در تحقیقات کیفی*، *جامعه‌شناسی کاربردی*، دوره اول، شماره ۲۳، صص ۱۹-۳۴.
- عقیلی، سیدوحید، قاسم‌زاده عراقی، مرتضی (۱۳۹۴)، *رسانه‌های اجتماعی؛ چپستی، کارکردها و چالش‌ها*، *مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، دوره ۸، شماره ۱، صص ۲۱-۳۶.
- فرکلاف، نورمن (۱۳۷۹)، *تحلیل انتقادی گفتمان*، ترجمه فاطمه شایسته پیران و دیگران، چاپ اول، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، تهران.
- کاستلز، مانوئل (۱۳۸۹)، *عصر اطلاعاتی: جامعه، اقتصاد، فرهنگ*، ظهور جامعه شبکه‌ای، ترجمه احد علیقلیان، افشین خاکباز و حسن چاوشیان، نشر طرح نو، تهران.
- کامران حسن عبدالله، کامران (۱۴۰۱)، *حقوق زن در سوره نساء و قانون عراق، پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ارومیه، ایران.
- گلایی، خدابخش (۱۳۹۸)، *جایگاه نهاد خانواده و حقوق و وظایف متقابل آن از منظر قرآن و سنت، پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه فرهنگیان، پردیس آیت‌الله طالقانی^(۵)، قم.
- محمدی، غزاله (۱۳۹۵)، *تحلیل گفتمانی (هواداری زنان از فوتبال)*، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه گیلان.
- محمدی، لیلا (۱۳۹۴)، *بررسی نقش مادر در تربیت کودک از منظر اسلام و مقایسه آن با جریان فکری فمینیسم*، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه علامه طباطبایی^(۶)، تهران.
- مخلص، غلام‌الله (۱۳۹۸)، *اشخاص عهده‌دار حضانت کودک در حقوق ایران و افغانستان با تأکید بر موقعیت مادر*، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، جامعه المصطفی‌العالمیه، گرگان.
- مقدم تبریزی، فاطمه، خانزاده، زهرا (۱۳۹۹)، *بررسی تأثیر مشاوره حمایت محور زوجین در درک حمایت از همسر و دل‌بستگی مادر و نوزاد در زنان زایمان کرده مراجعه‌کننده به مراکز بهداشتی درمانی شهر ارومیه در سال‌های ۱۳۹۷-۱۳۹۷*

خوارزمی، حنا (۱۳۹۹)، کنش فرهنگی زنان پس از انقلاب اسلامی: تحلیل گفتمان مطالبات فمینیسم اسلامی در جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعات و تحقیقات در ایران، زمستان، دوره ۹، شماره ۴، صص ۹۳۱-۹۶۶.
 نقیب‌السادات، سیدرضا (۱۳۹۱)، روش‌های تحقیق در ارتباطات، جلد ۲، چاپ اول، نشر علم، تهران.
 ویلفرد، ریک (۱۳۸۵)، «فمینیسم»، مقدمه‌ای بر ایدئولوژی‌های سیاسی، ترجمه محمدقائد شرفی، تهران: نشر مرکز.
 یورگنسن، ماریان، لوییز فیلیپس (۱۳۸۹)، نظریه و روش در تحلیل گفتمان، ترجمه هادی جلیلی، نشر نی، تهران.

۱۳۹۸، مجله مراقبت پرستاری و مامایی ابن سینا، دوره ۲۸، شماره ۲، صص ۱۱۲-۱۲۶.
 مقیمی، مریم (۱۳۹۹)، تحلیل گفتمان انتقادی ابعاد سه گانه نفرت‌پراکنی زنان علیه زنان در اینستاگرام، مطالعات رسانه‌های نوین، دوره ۶، شماره ۲۲، صص ۷۱-۹۷.
 مهدی‌زاده، سیدمحمد (۱۳۹۵)، نظریه‌های رسانه اندیشه‌های رایج و دیدگاه‌های انتقادی، نشر همشهری، تهران.
 میراب توپچی باشی، اسماعیل (۱۳۹۹)، مطالعه اعمال ولایت بر فرزندان با تأکید بر امکان ولایت مادر، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تبریز.
 نصرت خوارزمی، زهره، قاسم‌پور، فاطمه و نصرت

Elham Gheyntanchi & Valentine N. Moghadam (2014), Women, social protests, and the new media activism in the middle east and north Africa, *International Review of Modern Sociology, Spring*, Vol 40, PP. 26-1.

Rosemary Clark (2016), Hope in a hashtag: the discursive activism of #WhyIStayed, *Feminist Media Studies*, Feb, Vol 16, 788-804.

Van Dijk, Teun A. (1998), *Discourse as Structure and Process: Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, London, Publisher: SAGE Publications Ltd,

Van Dijk, Teun A. (2006), Discourse and manipulation, *Discourse and Society*, Volume: 17, PP 359-383.

Victoria A. Newsom & Lara Lengel (2012), Arab Women, Social Media, and the Arab Spring: Applying the framework of digital reflexivity to analyze gender and online activism, *Journal of International Women's Studies*. Oct. Vol 13. PP 31-45.

Wendell, Susan. (1987), A (Qualified) Defense of Liberal Feminism, *Hypatia*, Summer, Vol 2, PP 65-93.